

Soefisme als islamitische mystiek

Het soefisme wordt vaak beschouwd als de islamitische vorm van mystiek. *Mystiek* is een term waarmee een bepaalde vorm van religie wordt aangeduid. Zo is het taoïsme een expressie van de mystiek in de Chinese religie. De hoogste expressie van christelijke mystiek is terug te vinden bij figuren zoals Sint Theresa van Avila en Sint Jan van het Kruis. In het hindoeïsme vormt yoga het mystieke pad, dat bestaat naast de paden van devotie, kennis en daden.

In de mystiek wordt de nadruk gelegd op de religieuze ervaring. Een mysticus zoekt naar een rechtstreekse ervaring van het goddelijke, zonder tussenkomst van derden. Mystieke kennis is dan ook rechtstreekse kennis, in tegenstelling tot de kennis die kan worden vergaard uit wetenschap, filosofie of heilige boeken.

De mysticus belichaamt de externe expressies van zijn of haar religie (devotie, rituelen, ethiek, geloofsovertuigingen), maar verlangt naar het diepere. Een mysticus wil God niet alleen gehoorzamen, aanbidden en erkennen, maar ook ontmoeten en ervaren. Een mystieke ervaring is meer dan alleen een plotseling gevoel van religieuze intensiteit. Mystiek vereist toewijding en techniek. Wie op weg gaat langs het mystieke pad, heeft een lange en moeilijke weg voor zich, zonder garantie dat de bestemming ooit bereikt kan worden. Meestal worden beginnende mystici door een meer gevorderde mysticus (een *meester*) begeleid langs een reeks stappen en fasen die geleidelijk toegang bieden tot hogere spirituele niveaus.

Op zoek naar God

Soefisme, dat de nadruk legt op de religieuze ervaring, biedt in de islam een tegenwicht tegen theologisch dogmatisme en strakke religieuze voorschriften.

De geschiedenis van het soefisme

De vier fasen uit de geschiedenis van het soefisme die ik hier beschrijf, hebben elk iets nieuws aan het soefisme toegevoegd zonder te vervangen of ongedaan te maken wat er eerder was ontstaan. Tijdens de eerste fase van het soefisme waren het enkelingen, die nader tot God wilden komen. Deze eerste soefi's waren spirituele atleten, die de gangbare grenzen overschreden. Er bestaan verschillende benaderingen:

- ✓ Het pad van de zelfontkenning en zuivering (de negatieve benadering) en het pad van de liefde (de positieve benadering).
- ✓ Sobere mystiek en extatische mystiek.

De eerste soefi's waren *asceten* (mensen die hun fysieke zelf verloochenen) en droegen ruwe wollen gewaden. Het woord *soefi* komt waarschijnlijk van het Arabische woord voor 'wol', hoewel er ook andere theorieën bestaan. Enkele eeuwen geleden waren westerse islamgeleerden degenen die de termen *soefi* en *soefisme* populair maakten. Het Arabische woord voor mystiek is *tasawwuf*.

Aangezien God volkomen anders en transcendent is, moet iemand die God wil benaderen eerst alle eigenschappen van het zelf (*ego*) afleggen. Wie het pad van de zuivering volgt, moet zichzelf beperkingen opleggen ten aanzien van bezittingen, slaap, voedsel en de binding met het ego. Het pad van de liefde is erop gebaseerd dat menselijke liefde, ook seksuele liefde, de hoogste expressie vormt van een band tussen twee wezens. Menselijke liefde is een voorbereiding op de liefde van God. God heeft de wereld geschapen omdat hij gekend wilde worden; de juiste respons hierop is God lief te hebben.

Sobere soefi's volgen meestal het pad van de zuivering en soefi's die de nadruk leggen op de liefde (ook wel 'dronken soefi's' genaamd), kiezen doorgaans een meer enthousiaste en extatische expressie. De sobere mysticus wordt eerder geaccepteerd door het religieuze establishment. De extatische mysticus ervaart andere bewustzijnstoestanden, die zich kunnen uitdrukken in ongebruikelijke daden en voor sommigen shockerend taalgebruik.

De eerste soefi's waren zich er amper van bewust dat ze deel uitmaakten van een specifieke benadering van de islam. De tweede fase uit de geschiedenis van het soefisme heeft betrekking op de consolidatie van het soefisme en speelde zich af omstreeks het jaar 1000. Er speelden toen verschillende zaken een hoofdrol:

- ✓ Verdediging van het orthodoxe soefisme tegen critici.
- ✓ Soefisme toegankelijk maken voor een grotere groep mensen.
- ✓ Inventarisering door het schrijven van handboeken over de technische aspecten van het soefisme, de verschillende soorten soefisme en het bieden van een rolmodel voor anderen in de vorm van verzamelde verhalen over soefi-heiligen.
- ✓ Systematische en poëtische presentatie van het soefisme, met aandacht voor:
 - de stadia op het soefi pad
 - het doel van de spirituele reis
 - de theologisch-filosofische theorie waarop het soefisme gebaseerd is.

De derde fase, die vooral in de twaalfde eeuw plaatsvond, betreft de institutionalisering van het soefisme. Hierbij ontstonden georganiseerde soefi-loges en grote soefi-orde, die te vergelijken zijn met de klooster-orde uit het christendom.

In de vierde fase, na 1500, verliest het soefisme iets van zijn creatieve en flexibele voorsprong, hetgeen leidde tot een afname van de spirituele intensiteit en het aantal soefi's. Er ontstond een nieuwe weerstand tegen het soefisme. Maar ook in deze fase zijn er nog creatieve uitzonderingen in de vorm van nieuwe orde, nieuwe soefi-heiligen en belangrijke ontwikkelingen op het gebied van de soefi filosofie en literatuur.

De grondslag van het soefisme

Elke religieuze expressie die claimt een legitieme vorm van islam te zijn, moet gebaseerd zijn op de koran en het levende voorbeeld van Mohammed. De legitimering van het soefisme bestaat uit:

- ✓ Passages uit de koran:
 - Aansporingen om zich God te 'herinneren'. Het concept van de *dhikr* (herinnering) is bekend bij alle moslims, maar het is tevens de naam van een ritueel dat vooral met soefi's wordt geassocieerd (zie de aparte paragraaf over *dhikr* verderop in dit hoofdstuk).
 - Uitdrukkingen van de nabijheid van God tot de gelovige (bijvoorbeeld soera 2:186).
 - Uitspraken over God als vriend of geliefde (bijvoorbeeld soera 5:54-56).
 - Verwijzingen naar het gelaat van God, dat altijd aanwezig is, waarheen men zich ook wendt (soera 2:115). Soefi's zijn op zoek naar het gelaat van God.
- ✓ Soefi-concepten die gevonden zijn in de esoterische, innerlijke en symbolische betekenis (*ta'wil*) van de koran.
- ✓ De reis van Mohammed langs de zeven hemelen tot voor de troon van God als metafoor voor de stadia op het pad van de soefi.
- ✓ Hadiths die geen deel uitmaken van de standaardverzamelingen, waarin Mohammed voorbeelden geeft van soefi deugden zoals armoede en nederigheid.
- ✓ Citaten uit *hadith qudsi* (uitspraken van God), zoals 'Ik was een verborgen schat en ik verlangde te worden gekend'.

- ✓ Verwijzing naar het voorbeeld van vrijwillige armoede dat de eerste twee kaliefen belichaamden. De tweede kalief, 'Umar, had de fysieke armoede dermate omarmd dat zijn opgelapte en verstelde kleren een inspiratie werden voor de lappenmantel die een soefi ontvangt bij de initiatie in een soefi-orde.

Kenmerken van het soefisme

De onderstaande lijst geeft een goede indruk van enkele van de belangrijkste karakteristieken van het soefisme:

- ✓ Ascese, zelfverloochening en zuivering.
- ✓ Armoede: 'Mijn armoede is mijn trots', luidt een soefi-traditie. Fysieke armoede heeft betrekking op ascetisme. Spirituele armoede, zoals te vinden bij Rabi'a, betekent dat men niets voor zichzelf wenst, zelfs niet het paradijs. Twee termen die vaak worden gebruikt voor geïnitieerde soefi's zijn *fakir* en *derwisj*. Het eerste woord is Arabisch en het tweede is Perzisch; beide woorden betekenen 'arme'.
- ✓ *Tawakkul* (absoluut vertrouwen in God) en *rida* (tevredenheid of acceptatie) over al het goede en kwade wat er gebeurt, omdat alles afkomstig is van God.
- ✓ Liefde voor God: Nizami's versie van de volksverhaal over Laila en Majnun (1188) werd voor de soefi's een allegorie voor de liefde voor God. Majnun (zijn naam betekent 'waanzinnige') verloor het contact met zijn geliefde Laila en werd krankzinnig, doorkruiste op zoek naar haar de woestijn als een soort soefi-derwisj, gaf al zijn bezittingen op en schreeuwde voortdurend de naam van zijn geliefde (*dhikr*). Laila stierf voordat ze hun liefde konden beleven, net zoals de zoektocht van soefi's naar God pas na de dood volledig vervuld kan worden.
- ✓ *Baqa* (het 'blijven' in God): dit is wat er overblijft na het verdwijnen (*fana*) van het 'ik' en van de wereld. Deze staat van zijn, die alleen de verstgevorderde soefi's kunnen bereiken, wordt wel omschreven als een ervaring van vereniging met God, zoals een mot wordt aangetrokken tot het vuur en erdoor wordt verteerd. Anderen spreken van perfecte kennis (*ma'rifa*) van God.
- ✓ *Tawhid* (eenheid van God): soefi's interpreteren de *tawhid* zodanig dat uitsluitend God bestaat. God is de ultieme realiteit of waarheid (*al-haqq*). Indien alleen God bestaat, is alles in de wereld een reflectie van God.
- ✓ Nadruk op de innerlijke, spirituele en esoterische aspecten van de religie en de religieuze geschriften en minder aandacht voor de buitenkant. Voor de meeste soefi's is dit een uitbreiding, en geen vervanging, van de religieuze rituelen en wetten.

- ✓ Meester/leerling-relatie: vanaf de eerste dagen van het soefisme bestaan er individuele, zwerende derwisjen, maar voor de meeste beginnende soefi's (*murshid* of *murid*) is spirituele ontwikkeling alleen mogelijk onder begeleiding van een spirituele gids en meester. In de Arabische wereld wordt zo'n meester een *sjeik* genoemd; in de Turks/Perzisch/Indiase traditie heet een meester een *pir*.
- ✓ Een spirituele stamboom (*silsila* of 'keten'): hierin zijn de spirituele voorouders van een soefi vastgelegd, van de eigen meester via diens meester en eerdere meesters tot uiteindelijk Mohammed of 'Ali. De vorm van de silsila doet denken aan de *isnad* waarmee de *hadiths* worden gelegitimeerd (zie hoofdstuk 8). In de meeste silsila's komt ofwel al-Junayd ofwel al-Bistami voor als een cruciale schakel.
- ✓ *Dhikr* ('herinnering'): rituele herhaling van een gewijde uitdrukking.
- ✓ *Maqam* ('station') en *hal* ('toestand'): de *maqam* is als een trede van de ladder die de soefi bestijgt terwijl hij zich spiritueel ontwikkelt. Een *hal* is een tijdelijke emotionele en psychologische ervaring die met de *maqam* wordt geassocieerd. De tiende-eeuwse soefi al-Sarraj onderscheidde de stations als volgt (in deze volgorde): berouw, alertheid, zelfverloochening, armoede, geduld, vertrouwen en acceptatie. Andere vaak genoemde *maqam* zijn dankbaarheid, angst, hoop, liefde en kennis.

Belangrijke soefi's uit de geschiedenis

De opkomst van het soefisme was voor een deel ook een reactie op de verwereldlijking van de Omayyadische kaliefen. Soefi's wezen macht, rijkdom en werelds succes af. Een soefi moet een 'grote strijd' (*jihad*) voeren tegen zijn eigen, lagere ik. De eerste soefi's verlengden hun vastenperiode, baden nachtenlang door en vermeden allerlei zaken die in de islam wel toegestaan waren, om te voorkomen dat ze in zonde zouden vervallen. Om wereldlijke verstrengelingen te vermijden, kozen veel vroege soefi's voor het celibaat, maar dit zou nooit de norm worden. De soefi was volledig afhankelijk van en vertrouwd volledig op God (*tawakku*). Sommigen gingen hierin zelfs zo ver dat ze geen geld of eten meenamen als ze op reis gingen, geen medische verzorging accepteerden en alleen voedsel aten dat hen persoonlijk werd gegeven.

Hasan al-Basri (642-728) was de eerste belangrijke soefi-heilige. Zoals veel soefi's was al-Basri zowel een geleerde als een befaamd prediker. Hij is een voorbeeld van een 'sobere soefi', die het pad van de ascese volgde en de materiële wereld als een 'misvatting' beschouwde. In een van zijn brieven aan de vrome Omayyadische kalief 'Umar II beschreef

al-Basri de wereld als een slang, die weliswaar glad aanvoelt maar een dodelijk gif in zich heeft. Er zijn geen geschriften van al-Basri bewaard gebleven, maar hij komt voor in de meeste soefistische *silsila*'s. Een andere bekende uitspraak is: 'De wereld is als een brug die je passeert (onderweg naar het eeuwig leven), maar waarop je niets moet bouwen.'

De soefi-heilige Ibrahim ibn Adham (730-770) zwierf van stad tot stad en werkte om in zijn onderhoud te voorzien. Hij stond bekend om zijn vrijgevigheid en ascese. Hij accepteerde vrijwillig mishandelingen door anderen als vorm van zelfverloochening. Een legende verhaalt van de manier waarop Ibrahim, geboren als prins, monnik besloot te worden. Op een dag keek hij in de spiegel, en hij zag niets anders dan een graffombe. Op een andere dag was hij op jacht en het dier dat hij opjaagde sprak tot hem en zei dat hij voorbestemd was voor een ander leven dan het leven van een prins. Toen besloot hij, net als de boeddha, om afstand te doen van zijn prinselijk leven. Tijdens zijn zwerftochten ontmoette hij al-Khidr, een mysterieuze metgezel van Mozes (soera 18:61-83). Volgens soefi's staat Mozes, die de wetten had doorgegeven, voor de uiterlijke vorm van de religie terwijl al-Khidr de innerlijke essentie representeert. Al-Khidr initieerde Ibrahim als soefi en gaf hem de naam van God als formule voor de *dhikr*. Het kostte Ibrahim veertien jaar om de pelgrimstocht naar Mekka te volbrengen, omdat hij na elke stap stopte om te bidden. Toen hij uiteindelijk in Mekka arriveerde, was de heilige steen van de Ka'ba inmiddels uit Mekka verplaatst.

Een van de meest aansprekende figuren uit de begintijd van het soefisme is Rabi'a al-Adawiya (713-801). Net als al-Basri en Ibn Adham was zij een sobere soefi, en bovendien de eerste bekende soefi die zich concentreerde op de liefde voor God. Zij gaf niets om zichzelf en alles om God. In een van haar uitspraken formuleerde zij het zo: 'O mijn God, wat ook van deze wereld u aan mij gegeven hebt, geef het aan uw vijanden, en wat ook van de volgende wereld u aan mij gegeven hebt, geef het aan uw vrienden. U bent voldoende voor mij.' Er gaan verschillende verhalen over haar ontmoeting met Hasan al-Basri. Elke keer won haar nederigheid het van zijn trots. Op een dag wierp hij zijn gebedsmat op het water en daagde haar uit om samen op het water te bidden. Daarop wierp zij haar gebedsmat in de lucht en vroeg hem om samen met haar in de lucht te bidden, zodat hun vroomheid aan het oog van de andere aanwezigen werd onttrokken en niet in een show onttaardde. Ze zei dat wat Hasan had gedaan, ook een vis kon doen, en dat wat zij deed, ook door de vogels gedaan kon worden. (Zie hoofdstuk 3 voor meer informatie over Rabi'a.)

Al-Muhasibi (751-857) schreef over de psychologie van de ziel in het soefisme. Zijn bekendste werk heeft de vorm van korte vragen door een leerling, gevolgd door de antwoorden van al-Muhasibi. Hij beschrijft bijvoorbeeld vier soorten egoïsme die een soefi moet overwinnen: eigenwaan, trots, ijdelheid en zelfbedrog. Zijn verhandeling over ijdelheid wordt ingeleid door de vraag van de leerling: 'Vertel me over de ijdelheid, wat het is, waar het te vinden is en hoe het kan worden vermeden.'

Dhu al-Nun al-Misri (omstreeks 796-860) werd gevangengezet door kalief al-Mutawakkil omdat hij weigerde de Mu'tazilitische doctrine van de gecreëerde koran te accepteren. De kalief liet hem echter vrij nadat hij de ontroerende motivering van Dhu al-Nun had gehoord. Hij heeft uitspraken, gedichten en gebeden nagelaten. Toen een vrouw hem vroeg wat het einde van de liefde was, antwoordde hij dat liefde geen einde kent. Dhu al-Nun is degene die de soefistische concepten voor de stadia (*maqam*) en de etappes (*hal*) van het soefi-pad heeft geïntroduceerd. Hij was een van de eerste soefi's die de wereld blijmoedig omarmde, omdat alles in de natuur, van het fluisteren van de bladeren tot het gezang van de vogels, de lof van God zingt.

Abu Yazid al-Bistami (kortweg Bazeid genaamd), een Pers uit de negende eeuw, is een van de bekendste extatische of 'dronken' soefi's. Verschillende auteurs uit zijn tijd beschrijven Bazeid op uiteenlopende manieren, als een zeer orthodoxe of juist een bijzonder onorthodoxe persoonlijkheid. Hij is het bekendste om zijn extatische uitroepen (*shatahat*), zoals 'Mij zij de glorie' en 'Hoe groot is mijn majesteit'. Bazeid gebruikte de paradox om de waarheid over te brengen, bijna op de manier van het zenboeddhisme. Toen hij op een dag iemand ontmoette die zei dat hij op zoek was naar Bazeid, antwoordde hij: 'Dat treft, ik ben ook op zoek naar Bazeid.' Hij gebruikte Mohammeds nachtelijke tocht naar de hemel als een model voor zijn eigen visie op het benaderen van God.

Abu al-Qasim Muhammed al-Junayd (negende eeuw) was een 'sobere' mysticus die de extremen van de extatische mystiek verwierp. Hij benadrukte dat een soefi moet terugkeren uit zijn mystieke ervaring om in de alledaagse wereld te leven. Hij verdiende zijn brood als koopman in Bagdad. In plaats van de vereniging met God waar de dronken soefi's het over hadden, sprak hij van 'bewustzijn van God', waarmee iemand terugkeert naar de toestand van de mensheid uit de tijd van het eerste verbond, toen God alle mensen na Adam vroeg om God te erkennen als hun Heer (soera 7:171).

Husayn ibn Mansur al-Hallaj (geëxecuteerd in 922) was de beroemdste 'dronken' mysticus. Al-Hallaj verzamelde veel leerlingen om zich heen en werd een soort cultfiguur voor het gewone volk. Hij gebruikte sprekende beelden in zijn poëzie, zoals het verhaal van de mot en het vuur, dat in latere soefi-poëzie vaker zou terugkeren. Al-Hallaj is bekend om zijn uitroep: '*Ana al-Haqq*' ('Ik ben de waarheid/Ik ben God'). Hij werd gearresteerd voor ketterij, bracht acht jaar door in de gevangenis en werd uiteindelijk gemarteld en onthoofd, waarna zijn lichaam werd verbrand. Hij accepteerde zijn dood met de woorden: 'Dood mij, want in mijn dood is het leven'. Net als 'Ali's zoon Husayn werd al-Hallaj een van de grote martelaren in de islam, die een grote invloed zou hebben op het latere Perzisch/Indiase soefisme.

Abu Nasr al-Sarraj (tiende eeuw) was auteur van *Het boek van de flitsen*, misschien wel de eerste systematische beschrijving van de soefistische filosofie en levensstijl. Hij behandelde controversiële onderwerpen, zoals extatische uitroepen, wonderen en het gebruik van muziek. Net als

Toetreden tot een soefi-orde

Hoewel een moslim door meerdere sjeiks kan worden geïnitieerd, erkent elke beginnende soefi één sjeik als zijn meester. Tijdens de training van drie jaar die voorafgaat aan de initiatie, wordt de *murshid* (leerling) nederigheid en gehoorzaamheid bijgebracht. De *murshid* leert de silsila van de orde en begint elementaire soefistische meditatierituelen te verrichten. Aan het einde volgt nog een periode van veertig dagen in afzondering. Tijdens de initiatieceremonie zweert de nieuwe soefi een eed van trouw aan de sjeik, terwijl hij diens hand stevig omklemt. Hierbij wordt de zegen en de kracht (*baraka*) van de sjeik overgebracht op de leerling. De sjeik geeft de leerling een mantel (*khirqqa*) en een hoofddek-

sel, alsmede een certificaat waarop de initiatie wordt bevestigd en de siilsila staat vermeld. Ten slotte ontvangt het nieuwe lid een persoonlijke dhikr van de sjeik.

De regels van de soefi-orde

Net als christelijke kloosterorden kennen ook soefi-orden regels die de leden moeten naleven. In tegenstelling tot christelijke monniken waren de meeste soefi's getrouwd. Als voorbeeld noem ik enkele regels die golden op een elfde-eeuwse khanqa:

- ✓ Draag schone kleding en zorg dat je ritueel rein bent.
- ✓ Bid elke nacht uitvoerig.
- ✓ Lees 's morgens zoveel als mogelijk in de koran en spreek niet voordat de zon opkomt.
- ✓ Voer de dhikr uit tussen het avond- en het nachtgebed.
- ✓ Verwelkom de armen en de behoeftigen.

God herinneren: dhikr

De term *dhikr* wordt gebruikt voor het herinneren van God, zoals in de koran wordt voorgeschreven, maar het verwijst ook meer specifiek naar de soefi-ceremonie waarbij een bepaalde frase op een vast ritme steeds weer wordt herhaald, alleen of in groepsverband. Veel gebruikte dhikr-uitdrukkingen zijn de naam Allah, een van de andere 99 namen van God, het eerste deel van de *shahada* of een uitroep, zoals *subhan Allah* ('God zij geprezen') of *Allahu akbar* ('God is groot'). Deze frase wordt een voorgeschreven aantal keren of gedurende een voorgeschreven tijd herhaald. Er bestaat een gesproken dhikr en een zwijgende dhikr. Bij een individuele dhikr kan de soefi beginnen met een 'dhikr van de tong', dan overgaan tot een 'dhikr van het hart' en ten slotte afsluiten met een 'dhikr van het innerste wezen', waarin de woorden zelfs niet meer mentaal worden uitgesproken. In de Naqshbandiyya-orde wordt alleen zwijgende dhikr toegepast. De luide dhikr van de Rifa'iyya-orde gaf aanleiding tot de bijnaam die in het westen aan de leden van deze tariqa werd gegeven: 'huilende derwisjen'. Dit zijn drie veel voorkomende vormen van dhikr:

- ✓ De dagelijkse, individuele dhikr na ten minste twee van de vijf dagelijkse gebeden.
- ✓ Een geavanceerde vorm van dhikr die wel iets weg heeft van yoga: de soefi coördineert de herhaling van de frase met de ademhaling en mentale aandacht voor een bepaald deel van het lichaam. Een voorbeeld hiervan is de *shahada*, waarbij op de uitademing 'Er bestaat geen andere God' en op de inademing 'dan Allah' wordt gezegd.

- ✓ Gemeenschappelijke dhikr: deze 'dhikr van aanwezigheid' wordt meestal op donderdagavond en bij speciale gelegenheden uitgevoerd. De term 'aanwezigheid' verwijst in dit verband naar de aanwezigheid van God, Mohammed en soefi-heiligen bij de ceremonie.

God horen: sama'

Sama' is de Arabische term voor een soefi-ceremonie waarbij sprake is van muziek en zang, vaak in combinatie met gemeenschappelijke dhikr. Sommige conservatieve islamitische godsgeleerden zijn tegen het gebruik van muziek, omdat het passies en het 'lagere ik' zou oproepen. De Qadiriyya-orde en de Naqshbandiyya-orde houden zelf geen *sama'*, maar zijn ook niet gekant tegen het gebruik ervan door andere soefi's. De Mevlevi- en de Chistiyya-orden daarentegen staan bekend om hun toepassing van muziek (en dans). Sommige soefi-orden trainen hun leden om hun emoties tijdens de *sama'*-ceremonie onder controle te houden, terwijl bij andere orden gecontroleerde lichaamsbewegingen de muziek volgen en sommige deelnemers zelfs een extatische toestand kunnen bereiken, waarbij ze schreeuwen, huilen, opstaan, dansen en uiteindelijk uitgeput ineenzakken. In de Mevlevi-orde (de 'draaiende derwisjen') bestaat de belangrijkste gemeenschappelijke ceremonie uit een combinatie van muziek en een gracieuze ronddraaiende dansbeweging, die langzaam begint en steeds sneller verloopt. Soms wordt op *sama'*-ceremonies ook gebruikgemaakt van de diensten van een professionele zanger (*munshid*).

De verdedigers van de *sama'*-ceremonie wijzen erop dat de koran melding maakt van de zang van psalmen door David voor God. Jonge meisjes begroeten de moslimstrijders met gezang. Mohammed luisterde op feestdagen naar zingende meisjes, zonder daar bezwaar tegen te hebben. Toch bestaat er nog steeds weerstand tegen de soefi-ceremonie en het religieuze gebruik van muziek. Verschillende soefi-schrijvers hebben dan ook richtlijnen gegeven om uitwassen te voorkomen. De zanger moet een volwassen man zijn. Er mogen geen muziekinstrumenten gebruikt worden, de deelnemers moeten hun aandacht op God richten en uitsluitend religieuze melodieën zijn toegestaan. Toch hanteert niet iedere groep dezelfde voorschriften, zodat soms wel muziekinstrumenten zijn toegestaan.

Een sama'-ceremonie

Een goede mogelijkheid om een indruk te krijgen van wat er op een *sama'* gebeurt, is een video van een dergelijke ceremonie te bekijken, zoals bijvoorbeeld *Celebrating the Prophet in the Remembrance of God: Soefi Dhikr in Egypt* van Valarie Hoffman. Een andere video is *I am a Soefi, I am a Muslim*, waarop ook meer extatische *sama'*'s uit Turkije en Pakistan te zien zijn. De onderstaande beschrijving van een *sama'*-ceremonie met gemeenschappelijke dhikr is gebaseerd op het boek *The Soefi Orders of Islam* van J.S. Trimingham en op de video van Hoffman.